

С. С. Аптекар

*д-р екон. наук, професор
почесний віце-президент АЕН України
засл. діяч науки і техніки України
м. Донецьк*

Вчений, вихователь, Людина

Микола Григорович Чумаченко був настільки багатосторонньою людиною, творчі і загальнолюдські якості, його ерудиція, організаторські здібності, які він щедро реалізував, його працелюбство і працездатність були такими значними, що охарактеризувати їх в статті не варто і намагатися.

В цьому нарисі я спробую розповісти лише про деякі свої враження і спогади від спілкування з цією видатною людиною.

Познайомився я з Миколою Григоровичем (тільки я з ним, а не він зі мною) приблизно в 1971 або в 1972 році. Знайомство це було заочним.

Я тоді кандидат економічних наук працював завідуючим відділенням економічних досліджень Донецького науково-дослідного інституту чорної металургії. А в 1971 році вийшла книжка практично невідомого мені професора М.Г. Чумаченка «Учет и анализ в промышленном производстве США».

Прочитав я цю монографію не випадково – тема її була дуже цікава для того напрямку досліджень, якими займався наш підрозділ ДонНДІЧормету.

Це була, наскільки я пам'ятаю, перша фундаментальна робота в СРСР, присвячена питанню, яке значилося в її назві.

Книга М.Г. Чумаченка справила на мене дуже велике враження. Автор не просто викладав методи аналізу господарської діяльності в промисловості США, а в свою чергу надавав аналіз цих методів аналізу, демонструючи неабиякі за глибиною і всебічністю знання і оцінку предмету дослідження і можливість використання в нашій країні.

В 1973 році М.Г. Чумаченко був призначений директором Інституту економіки промисловості АН УРСР і у тому ж році його було обрано членом-кореспондентом АН УРСР.

Першим директором цього інституту був академік АН УРСР Олександр Миколайович Алімов. Він багато зробив для того, щоб ІЕП (інститут економіки промисловості) став центром наукових економічних досліджень в регіоні. Однак, на мій погляд, у Алімова не склалися нормальні відносини з керівництвом обкому КПУ, а це означало, що він не може працювати в області.

В 1973 р. академік Алімов переїхав до Києва, де зайняв посаду директора Ради з розвитку продуктивних сил України (інститут АН УРСР і Держплану УРСР).

М.Г. Чумаченко швидко розгорнув багатосторонню діяльність перш за все з проведення наукових досліджень в ІЕП і підготовці кадрів. Слід відзначити, що в Донецьку і області в той час не було ні одного доктора економічних наук і один чи два кандидати (не рахуючи кількох кандидатів наук, що приїхали з наукових центрів для роботи в Донецьку, в ІЕП).

За досить короткий термін під керівництвом М.Г. Чумаченка як безпосередньо, так і з залученням учених з Києва, Харкова та інших центрів як в Україні, так і за її межами) було підготовлено цілу низку серйозних науковців, докторів наук, у т.ч. академіки Національної Академії наук України Олександр Іванович Амоша, Валентин Павлович Вишневецький, доктори наук М.Д. Прокопенко (наук. керівник акад. О.М. Алімов), Л.Г. Червова, Л.М. Кузьменко, М.Д. Айзенштейн, Б.М. Біренберг, Ю.В. Макогон, Ф.Ю. Поклонський.

В значній мірі під впливом нового академічного інституту, який став реальним і визначним центром економічної науки в Донбасі, почали працювати над дисертаціями як кандидатськими, так і докторськими найбільш кваліфіковані економісти у вищих навчальних закладах, в галузевих науково-дослідних інститутах, на підприємствах і установах.

В інших містах СРСР, у т.ч. в Києві, Москві, Ленінграді (тепер Санкт-Петербург) відбулися захисти докторських дисертацій С.С. Аптекарем, Г.К. Губерною, Л.О. Омелянович, М.Г. Білопольським, В.Н. Амітаном та ін.

Продовжувалась активна робота з підготовки кадрів економістів вищої кваліфікації і безпосередньо в Інституті економіки промисловості. Науковими керівниками стали не тільки М.Г. Чумаченко, а і його учні, а потому і учні учнів.

Серед них І.П. Булеєв, Р.М. Лепа, Л.І. Тараш, О.О. Шубін, Л.В. Балабанова, Г.О. Черніченко, В.В. Краснова, С.Ф. Поважний, А.С. Поважний, В.І. Ляшенко і багато інших.

Донецьк став визнаним крупним науковим центром України і всього пострадянського суспільства. Фахівці які захистили дисертації в ІЕП, як під безпосереднім керівництвом Миколи Григоровича, так і в інших установах (інститутах, підприємствах тощо) внесли великий вклад в розбудову народного господарства країни, в підготовку кваліфікованих кадрів.

Оскільки я з 1965 р. був керівником однієї з найбільших в Донецьку і області економічних наукових структур, а саме відділенням економічних досліджень ДонНДІЧормет (штат біля 100 чол.), то природно, що між нашим відділення і Інститутом економіки промисловості налагодилися тісні ділові творчі контакти. Зрозуміло, що провідну роль в цих контактах відіграв ІЕП, а наше відділення в значній мірі закривало проблеми економіки гірничо-металургійного комплексу.

На цій основі виникли тісні ділові відносини мої з Миколою Григоровичем. Оскільки Микола Григорович сам називав ці відносини дружніми, то я дозволю собі також назвати їх такими.

Не дивлячись на дуже малу різницю у віці (М.Г. народився на 2 роки раніше від мене) це були відносини старшого з молодшим, і пояснювалось це не віком, а визнанням авторитетом, інтелектуальними якостями Чумаченка, в т.ч. моєю особистою повагою до цієї видатної людини.

Ось деякі характерні риси, які викликали велику повагу і захоплення цією людиною.

Перше – це безумовно його енциклопедичні знання в економіці, особливо в проблемах аналізу, управління складними економічними системами.

Друге – на відміну від багатьох науковців, які прості речі в своїх роботах перетворювали (і перетворюють) в такі складні, що годі й зрозуміти, Микола Григорович складні закономірності викладав в своїх працях, публічних виступах, в дискусіях – простою мовою не «спрощуючи» за рахунок втрати суті, а навпаки чітко висвітлюючи цю суть, закономірність, проблему і т. д.

Третє – це неабияке відчуття гумору. Причому цей гумор ніколи не перетворювався в кепкування над колегами. Взагалі для Миколи Григоровича була характерна повага як до колег, так і до допоміжних працівників. Причому ця повага була не штучною, а, як мені видається, частиною його особистості. Думаю, що ця риса характерна і для колег і учнів Чумаченка.

Можна називати й інші риси. Але я скажу тільки ще одне останнє за рахунок, але не за важливістю.

Микола Григорович був дуже доброю людиною. Не «добренькою» з недієвою «добротою». Якщо Чумаченко поважав людину, він активно допомагав, нерідко ставлячи на ваги свій авторитет. Можу це підтвердити своїм особистим досвідом, мені Чумаченко надав допомогу, яка відіграла велику роль у моєму житті.

Хочу ще підкреслити, що М.Г. Чумаченко не був іконою, він був живою людиною, як і у всіх нас у нього були і помилки (іноді він помилявся в людях), але і помилки його це були помилки видатної людини.

На завершення хотів би кілька слів сказати щодо видатної ролі М.Г. Чумаченка у створенні і активному функціонуванні Академії економічних наук України.

На початку 1993 р. до мене зателефонував добре відомий мені доктор економічних наук, професор Білопольський Микола Григорович, який запропонував зустрітись з ним і (нині покійним) проректором Донецького Державного університету професором Дорофєєвим Володимиром Олександровичем.

Де відбулася ця зустріч не пам'ятаю, у всякому разі для всіх нас це не мало жодного значення. Наймолодшим і найбільш активним серед нас був безумовно Білопольський, самим старшим (на 2 роки старше від мене) – Дорофєєв.

Мої співрозмовники запропонували підняти питання (і зробити все можливе для його вирішення) щодо створення всеукраїнського громадського об'єднання провідних економістів України у вигляді Академії. Ця пропозиція мені з одного боку видалась дещо несподіваною, а з іншого – сама ідея цілком обґрунтованою.

По-перше, досвід створення таких об'єднань уже існував – Академія інженерних наук, Академія технологічних наук і таке інше.

По-друге – і це головне – економічна ситуація, яка створилася в країні (і яка до сих пір дається взнаки) вимагала зосередження всіх економістів висо-

кої кваліфікації на подоланні кризових явищ, які безумовно стали наслідком непродуманих перетворень економіки, руйнування старої системи із заміною її економічною анархією під назвою «ринкова економіка».

Виходячи в основному з цих міркувань, я підтримував цю ініціативу. Але мені, як між іншим, і Дорофєєву і Білопольському, було очевидно, що науково-практичне об'єднання мало би шанси на успіх як при утворенні, так і, головне, в успішному функціонуванні, якщо її очолить видатна особа яка має не тільки досвід наукової і практичної діяльності, але в першу чергу стратегічне мислення, здібності висувати, захищати і впроваджувати принципово нові підходи в економіці. Це повинна була являтися людина з незаперечним науковим авторитетом і організаційними здібностями. Безумовно, що такою людиною був директор Інституту економіки промисловості Національної Академії Наук України, академік Микола Григорович Чумаченко.

То ж у нашому маленькому колективі не було сумнівів, до кого ми повинні йти з ідеєю створення цієї структури.

В реакції на нашу пропозицію проявилась ще одна важлива риса Чумаченка як ученого і організатора науки – ніколи не вирішувати питання «з кондачка». Задав нам багато питань, лише на деякі ми були готові відповісти, а більшість для нас самих була неясною.

Микола Григорович сказав, що подумає над цим питанням і десь через тиждень запросив нас до себе. У ході цієї другої зустрічі він сповістив нас, що мав розмову з деякими міністрами, партійними і державними керівниками, ученими.

Перш за все Чумаченко виклав стисло концепцію щодо необхідності і доцільності створення Академії і доручив мені в світі його настанов підготувати першу редакцію обґрунтування.

М.Г. Білопольському було доручено вирішити низку організаційних питань (а це була дуже відповідальна і об'ємна частина роботи), В.О. Дорофєєву було доручено з'ясувати і підготувати схвалення від владних структур Донецька і Донецької області.

Всі ми взялись за вирішення доручень. Про себе можу сказати, що ми кілька разів дивились з Миколою Григоровичем матеріали доповіді, ретельно аналізували, і Чумаченко надавав конкретні настанови щодо всіх її аспектів – від уточнення стратегічних напрямів до окремих деталей.

Таким же чином він працював з іншими учасниками групи, куди було залучено також професора Ф.Ю. Поклонського, а також деяких співробітників ІЕП (на жаль, зараз уже не пам'ятаю, хто це був).

У 1993 році відбулися установчі збори нового об'єднання українських економістів, президентом одностайно було обрано М.Г. Чумаченка. Ця організація успішно працює і зараз. Президентом Академії економічних наук є тепер один з видатних послідовників М.Г. Чумаченка директор ІЕП НАН України, академік НАН України Олександр Іванович Амоша.

До президії цього об'єднання входять віце-президент НАН України Геєць Володимир Михайлович, професор, д.е.н. Савельєв Євген Васильович (м. Тернопіль). Найбільш активно працюють в складі Академії її віце-президенти Білопольський Микола Григорович і Ляшенко В'ячеслав Іванович.